

Λεξιλογικά – Πραγματολογικά – Ερμηνευτικά σχόλια

ὄσια πανουργήσασα < πανουργέω -ὦ̃: πᾶν + ἔργον	άγια κριματισμένη/ ὄσιος, ὄσια, ὄσιον
ἡδέως	συγκρ. ἡδίων, υπερθ. ἡδιστα
ἴσθι	προστακτ. ενεστ. του ρ. οἶδα
κείσομαι	παθητικός παρακείμενος του ρ. τίθεμαι / κεῖμαι, ἐκείμην, κείσομαι
κάτω, ἐνθάδε, ἐκεῖ	τοπικά επιρρήματα
ἔντιμα	< ἐν + τιμή / ὄ, ἢ ἔντιμος, τό ἔντιμον
ἄτιμα	< ἄστερ. + τιμή / ὄ, ἢ ἄτιμος, το ἄτιμον
προὔχοιο < πρό + ἔχομαι	ἔχομαι : βρίσκομαι σε κατάσταση
χώσουσα	μετοχή ενεστῶτα ονομαστική ενικού, του ρ. χόω - ὦ̃ ἢ χώννυμι
φιλάτῳ	θετ. φίλος, συγκρ. φίλτερος ἢ φιλαίτερος ἢ φιλίων υπερθ. φίλτατος ἢ φιλαίτατος
ταλαίνης	τάλας, τάλαινα, τάλαν
ὑπερδέδοικα και ὑπερδέδια	
προτάρβει	προταρβέω - ὦ̃
ἔξορθου	< ἐξορθόω - ὦ̃, γ' συζυγία
πότμον	< ὅ,τι πέφτει στον καθένα

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

Οὐτ' ἂν κελεύσαιμ' οὐτ' ἂν, εἰ θέλοις ἔτι πράσσειν, ἐμοῦ γ' ἂν ἡδέως δρώης μέτα.: Η Ισμήνη δεν μπορεί, από τη φύση της, να είναι φτιαγμένη από το υλικό του ασυμβίβαστου ήρωα και αυτό η Αντιγόνη δεν το καταλαβαίνει. Από τη στιγμή που η Ισμήνη δεν δέχεται την πρόταση της αδελφής της άμεσα χωρίς ενδοιασμούς και αμφιταλαντεύσεις δεν έχει νόημα αν μετά υπαναχωρήσει γιατί θα το κάνει αφού έχει γίνει μιας μορφής προεργασία με τα υπέρ και τα κατά του εγχειρήματος. Αυτές οι αποφάσεις που είναι αβέβαιου αποτελέσματος θέλουν άμεσα, από καρδιάς κατάφαση χωρίς τον φόβο για το μέλλον. Η επανάληψη και συσσώρευση αρνήσεων δείχνει την ταραχή της Αντιγόνης μετά το πρώτο ξάφνιασμα από την άρνηση της αδελφής της. Τα ρήματα *πράσσειν ... δρώης* είναι ταυτόσημα αλλά αποφεύγεται η επανάληψη του ενός ή του άλλου ρήματος. Ύστερα το *δρώης* είναι ρήμα που εμπεριέχει περισσότερο το στοιχείο της δράσης ενώ χρησιμοποιείται και στο θέατρο από το *πράσσειν*. Επομένως έχουμε μια ανιούσα κλιμάκωση.

Ἄλλ' ἴσθ' ὅποιά σοι δοκεῖ: Η προστακτική δηλώνει έντονη προτροπή αλλά και το αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στις δυο αδελφές. Από δω και πέρα ο δρόμος της Αντιγόνης θα είναι μοναχικός. Μεταφορικά αντιστοιχεί στο *εμπρός λοιπόν...* κάνε ό, τι νομίζεις. Έτσι αυτή μένει μόνη και η Ισμήνη, αδύναμη, νιώθει φοβισμένη και απροστάτευτη.

κεῖνον δ' ἐγὼ θάψω : σε αντιδιαστολή, η αποφασιστικότητα της Αντιγόνης να θάψει τον αδελφό της, αδιάφορη για τη ζωή της.

καλὸν μοι τοῦτο ποιούσῃ θανεῖν. Η Αντιγόνη θα παραβιάσει τον θετό νόμο για να υπηρετήσει το άγραφο δίκαιο· στην πραγματικότητα, το θετό δίκαιο δεν νομιμοποιείται να προσβάλει τις θρησκευτικές παραδόσεις του λαού γιατί τότε δημιουργείται μια εσωτερική αντίφαση στην λειτουργία της πόλης · πώς μπορεί να είναι

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

ευνομούμενη όταν με τις αποφάσεις του άρχοντα προκαλείται εμφύλιος πόλεμος;

Φίλη μετ' αὐτοῦ κείσομαι, φίλου μέτα, ὅσια πανουργήσασ' : Σχήμα οξύμωρο· το ὅσια υπηρετεῖ το ἀγραφο δίκαιο· το πανουργήσασα καταδειχνει ὅτι ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ ἀγραφοῦ δικαίου ἐναντιώνεται στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ θετοῦ δικαίου, στήν ὑποταγή στήν ἐντολή τοῦ ἀρχοντα. Τα ἐρωτήματα που γεννῶνται εἶναι:

α.Θα ἀντέξει ἡ Ἀντιγόνη στήν πίεση που δέχεται ἀπό τόν ἀρχοντα; Ἀλλά δείχνει ἀπό τήν ἀρχή ὅτι εἶναι καί θα παραμείνει ἀνυποχώρητη.

β.Ποια ἐνδέχεται νά εἶναι ἡ τιμωρία τῆς μετὰ ο τόλμημά τῆς; Ἐπειδή εἶναι συγγενής που θα ἔπρεπε νά δίνει τό καλό παράδειγμα ἐνδέχεται ἡ τιμωρία τῆς νά εἶναι ἀκόμα πιο σκληρή ἀπό τόν λιθοβολισμό ὅπως θα ἀποδειχτεῖ πιο κάτω.

γ. Ποια θα εἶναι ἡ τελική θέση τῆς Ἰσμήνης ; Ἀλλά καί νά ἐπανέλθει καί νά βοηθήσει ἐκ τῶν υστέρων, ἡ Ἀντιγόνη τήν ἔχει ἤδη ἀπορρίψει ἀπό τήν ἀρχή. Τέτοιες ἀποφάσεις πρέπει νά λαμβάνονται χωρίς πολλή σκέψη.

ἐπεὶ πλείων χρόνος ὄν δεῖμ' ἀρέσκειν τοῖς κάτω τῶν ἐνθάδε. Ἐκεῖ γάρ αἰεὶ κείσομαι· σοῖ δ' εἶδοκεῖ, τὰ τῶν θεῶν ἔντιμ' ἀτιμάσασ' ἔχε : Βέβαια ἡ Ἀντιγόνη ἔχει δίκιο ὅταν λέει ὅτι ἡ μεταθανάτια ζωή ἔχει μεγαλύτερη διάρκεια ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή ἀλλά διαπράττει ὑβρῆ ἐνάντια στο θεῖο καί ἀνεκτίμητο δῶρο τῆς ζωῆς που ἀποτελεῖ, ἀπό μόνη τῆς, αὐταξία.

Με τή φράση *τὰ τῶν θεῶν ἔντιμ' ἀτιμάσασ' ἔχε* ἡ Ἀντιγόνη φέρνει τήν Ἰσμήνη προ τοῦ διλήμματος με τούς θεούς ἢ με τόν νόμο τῆς πολιτείας.

Ἡ Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

Η Ισμήνη όμως αντιτείνει ότι δεν μπορεί να κάνει πράγματα που υπερβαίνουν τις δυνάμεις της. Συγκρουόμενη με τον νόμο θα προκαλέσει για τον εαυτό της, ενδεχομένως, ως ακραία τιμωρία, τον θάνατό της χωρίς , όμως, να έχει φέρει κάποιο χειροπιαστό αποτέλεσμα. Εμφορούμενη από αυτεπίγνωση, αναγνωρίζει τις δυνατότητές της και τις δυνάμεις της με τα λόγια *ἐγὼ μὲν οὐκ ἄτιμα ποιοῦμαι, τὸ δὲ βία πολιτῶν δρᾷ ἔφυν ἀμήχανος.*

Σὺ μὲν τάδ' ἂν προὔχοι, ἐγὼ δὲ δὴ τάφον χάσουσ' ἀδελφῶ φίλτάτῳ πορεῦσομαι : Η Αντιγόνη φέρεται αποφασισμένη να ολοκληρώσει το έργο της *σύ μὲν...* *ἐγὼ δέ...* φανερώνει τους διαφορετικούς δρόμους που τραβούν οι δυο αδελφές. Η Ισμήνη σε στατικότητα...η Αντιγόνη σε δράση...

Οἴμοι ταλαίνης ὡς ὑπερδέδοικά σου : Η Ισμήνη εκφράζει την έγνοια της για την αδελφή της αλλά την Αντιγόνη δεν την ενδιαφέρει η έγνοια της Ισμήνης από τη στιγμή που δεν συμπράττει μαζί της.

Μὴ μοῦ προτάρβει· τὸν σὸν ἐξόρθου πόντον : Εδώ η Αντιγόνη γίνεται προσβλητική. «Μην νοιάζεσαι για μένα, κοίτα τον εαυτό σου » μοιάζει να της λέει. Ο άνθρωπος που έχει πάρει τις αποφάσεις του, δεν έχει ανάγκη από συμπαράσταση...Αναλαμβάνει τις ευθύνες του σε πείσμα των συνεπειών που έχουν για το άτομό του. **Τη Ισμήνη την ήθελε ως αδελφή και με το σκεπτικό ότι οι δύο τους θα ήταν πιο συμπαγής ομάδα!**

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ταφικές Πρακτικές

Στην Εποχή του Ομήρου υπήρχε η αντίληψη ότι ο νεκρός κατευθύνονταν προς τον Άδη, αντίληψη που κυριάρχησε και κατά την Κλασική Περίοδο. Τον 5ο αι. π.Χ. η διαδικασία αυτή γίνονταν σταδιακά. Απαιτούνταν η καθοδήγηση του Χάρου και του Ερμή Ψυχοπομπού προκειμένου να περάσει η ψυχή στον Κάτω Κόσμο.

A. Ενταφιασμός

Ο ενταφιασμός περιλάμβανε τα παρακάτω στάδια:

1. την πρόθεση
2. την εκφορά
3. το περίδειπνο
4. τις ετήσιες προσφορές στη μνήμη των νεκρών

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

Η πρόθεσις γινόταν μια ημέρα μετά το θάνατο. Διαρκούσε μια ημέρα κατά την οποία πραγματοποιούνταν τα, σύμφωνα με την παράδοση, μοιρολόγια και η τελευταία επίσκεψη των συγγενών και των φίλων. Το σώμα του νεκρού, καλυμμένο με ένα λινό ύφασμα τοποθετούνταν σε μια επιμελημένη κατασκευή (κομμάτι ύφασμα κάλυπτε την ταφική κλίνη ή το νεκρό σώμα). Γυναίκα του άμεσου περιβάλλοντος του νεκρού φρόντιζε για την προετοιμασία του νεκρού σώματος. Το έπλενε, το άλειφε με λάδι, το έντυνε και το κοσμούσε με άνθη, στεφάνια και κοσμήματα.

Κατά την τρίτη ημέρα, πριν από τη δύση του ηλίου, γίνονταν η εκφορά του νεκρού. Αυτή προϋπέθετε πομπή, η οποία σύμφωνα με το νόμο, έπρεπε να περάσει σιωπηλά από τους δρόμους της πόλης. Όταν αυτή έφτανε στο σημείο ταφής, το νεκρό σώμα αφήνονταν στο μνήμα. Σύμφωνα με τον Κικέρωνα υπήρχε η συνήθεια να φυτεύουν άνθη σε μια προσπάθεια εξασφάλισης της ανάπαυσης του νεκρού και του εξαγνισμού του εδάφους. Άλλοι αρχαίοι συγγραφείς μας πληροφορούν ότι χοές ελάμβαναν χώρα επάνω από τον τάφο. Μετά την τελετή οι πενθούντες επιστρέφουν στο σπίτι του εκλιπόντος.

Το *περίδειπνο* ακολουθούσε την ταφή. Πρόκειται για τη συγκέντρωση των συγγενών για φαγητό αφού όμως πρώτα γινόταν ο *καθαρισμός της οικίας με θυμίαμα και αγιασμό* και των ιδίων με πλύσιμο χεριών και κεφαλιού. Ήταν μια ευκαιρία για τους συγγενείς να συγκεντρωθούν και να συζητήσουν γύρω από το πρόσωπο του εκλιπόντος. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα – ίχνη από στάχτη, οστά ζώων, όστρακα αγγείων πόσεως, πινάκια και λεκανίδες – τα νεκρόδειπνα θα πρέπει να οργανώνονταν και στο σημείο ταφής. Λαμβάνοντας υπόψη ωστόσο τις γραπτές πηγές το γεύμα σερβιριζόταν και στα σπίτια. Οι εκδηλώσεις αγάπης και ο κατακερματισμός των αγγείων θα μπορούσαν να

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

ερμηνευθούν σαν μια προσπάθεια προσφοράς ειδών άμεσης ανάγκης στο νεκρό. Οκτώ ημέρες μετά την ταφή οι συγγενείς και οι φίλοι του νεκρού συγκεντρώνονταν στο σημείο ταφής και τελούνταν τα «ένατα » (= εννέα ημέρες από την ταφή).

Δεν είναι γνωστό πότε το πένθος ελάμβανε τέλος. Κάποιου είδους τελετή, η οποία διασφαλίζει ότι έχουν γίνει τα δέοντα απέναντι στο θανόντα (νομιζόμενα) επέτρεπε στην οικογένεια να επιστρέψει στους πρότερους ρυθμούς της ζωής.

Οι τελετές που σχετίζονταν με το θάνατο αποτέλεσαν συχνά το έναυσμα για όσους δεν είχαν κληρονόμους να αποκτήσουν (δηλαδή να υιοθετήσουν) προκειμένου να εξασφαλίσουν την εφαρμογή του περί του θανάτου εθιμοτυπικού, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία που έδιναν σε αυτές οι άνθρωποι της Κλασικής Περιόδου.

B. Καύση

Η καύση των νεκρών, στην Κλασική Αθήνα, τουλάχιστον έως τον 4ο αι. π.Χ. ήταν μια μη διαδομένη πρακτική.

Εμφανίζεται κατά την Αρχαϊκή Περίοδο. Η πιο συνηθισμένη μέθοδος αφορούσε τον ενταφιασμό μετά από ανακομιδή.

Τοποθετούνται είτε απευθείας στο έδαφος είτε σε λάρνακα. Χάλκινοι λέβητες ή υδρίες (τοποθετημένες σε κιβωτίδια με πώμα) συχνά χρησίμευαν ως τεφροδόχοι.. Σε ορισμένες περιπτώσεις διατηρούνται ίχνη υφάσματος το οποίο κάλυπτε το σώμα ή το αγγείο υποδοχής. Η καύση των παιδιών συναντάται στην Κλασική Αθήνα αλλά σε γενικές γραμμές δεν ήταν καθόλου αποδεκτή.

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

Νεκροταφεία

Στην Κλασική Περίοδο τα νεκροταφεία βρίσκονται εκτός των ορίων οικισμού. Ο τύπος ταφής εξαρτάται από τη βούληση του ατόμου ή της οικογένειας. Όπως και στις προηγούμενες περιόδους, ο ενταφιασμός και η καύση ήταν οι συνήθεις πρακτικές.

A.

Τάφοι

Ο πιο απλός τύπος τάφου ήταν ο *λακκοειδής*. Πρόκειται για λάκκο σκαμμένο στο έδαφος. Τα τοιχώματα ορισμένες φορές ήταν επενδυμένα με κονίαμα, και το έδαφος καλυμμένο με ένα στρώμα από βότσαλα ή λίθους. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα ο τάφος σφραγίζονταν με πλάκες. Τα κτερίσματα τοποθετούνταν είτε μέσα στον τάφο είτε στον περιβάλλοντα χώρο. Ένας τάφος αντιστοιχούσε συνήθως σε ένα άτομο. Πολλαπλές ταφές δεν αναφέρονται συχνά. Η πρακτική αυτή φαίνεται σπάνια και συνδέεται με ειδικά γεγονότα όπως για παράδειγμα με την επιδημία που είχε εξαπλωθεί κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο (Thucydides 3.87).

Οι *κεραμοσκεπείς* τάφοι ήταν επίσης διαδεδομένοι τύποι τάφων στους κλασικούς χρόνους. Το σώμα ήταν τοποθετημένο είτε απευθείας στο έδαφος είτε πιο σπάνια σε στρώμα από *κεραμίδες*. Σε ορισμένες περιπτώσεις στρώμα από επίπεδες κεραμίδες το κάλυπταν. Όπως και στις περιπτώσεις των *λακκοειδών* τάφων έτσι και εδώ τα κτερίσματα τοποθετούνται εντός του τάφου ή στον περιβάλλοντα χώρο του.

Οι τάφοι ήταν είτε ανεξάρτητα κτίσματα είτε αποτελούσαν τμήματα (σε μια ή περισσότερες πλευρές) άλλων κατασκευών. Στο σύνολό τους ή μόνο οι πλευρικοί τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από πλίνθους. Λίθοι κάλυπταν την είσοδο.

Η Γνώση με τρόπο απλό και κατανοητό!

Για τους ενηλίκους χρησιμοποιούνταν *σαρκοφάγοι από μάρμαρο* ή ασβεστόλιθο ενώ για τους ανηλίκους *σαρκοφάγοι από πέτρα*. Ορισμένες από αυτές ήταν διακοσμημένες και καλύπτονται από πλάκες ή ασβεστόλιθο.

Τα παιδιά ενταφιάζονται σε ορθογώνιους ή σχήματος οβάλ λουτήρες καθώς ήταν πιο εύκολοι και πιο οικονομικοί στην κατασκευή τους. Οι λουτήρες μπορούσαν να τοποθετηθούν η μια επάνω στην άλλη. Ορισμένες φορές διακοσμούσαν εσωτερικά και εξωτερικά. Οι παιδικές ταφές αποκαλύπτονται σε χώρους οι οποίοι χρησιμοποιούνται μόνο για την ταφή ανηλίκων είτε μέσα σε αγγεία είτε σε λάκκους καλυμμένους με κεραμίδες είτε τέλος σε κυκλικούς πήλινους αγωγούς, παρόμοιους με τους αγωγούς νερού.

Τα κενοτάφια ήταν κενοί τάφοι προς τιμή εκείνων που απεβίωσαν σε ξένη χώρα ή προς τιμή εκείνων των οποίων δεν βρέθηκαν τα οστά. Συμπεριλαμβάνονταν ανάμεσα στα δημόσια σήματα που βρισκόταν κατά μήκος της οδού Ακαδημίας, στην Αθήνα. Κτερίσματα αποτίθονταν και στα κενοτάφια: σε μερικές περιπτώσεις τοποθετούνταν στον περιβάλλοντα χώρων των σημάτων.

B. Κτερίσματα

Τα κτερίσματα ετοποθετούντο σε πινάκια ή σε συγκεκριμένα σημεία του επενδυμένου δαπέδου ή σε γύρω από το σώμα. Η πλειονότητα αυτών ήταν αγγεία από πήλο (π.χ. κύλικες, λεκανίδες, πινάκια, λευκοί λήκυθοι, γαμικοί λέβητες, υδρίες και χύτρες). Τα παιδιά συνόδευαν συνήθως οινοχόες και θήλαστρα. Λιγότερο συχνά συναντώνται αγγεία από μάρμαρο ή από αλάβαστρο – πυξίδες με πώμα και πλημοχόες.

Επιπλέον επιλέγονταν αγαπημένα αντικείμενα του νεκρού (π.χ. παιχνίδια) και πήλινα ειδώλια (καθιστές ανδρικές μορφές, ζώα). Μικρός αριθμός κοσμημάτων έχουν εντοπιστεί κυρίως δακτυλίδια και ενώτια από χρυσό και χαλκό.

Γ. **Δημόσια Σήματα**
Δίπλα στα ιερά θεοτήτων και ηρώων, κατά μήκος της οδού Ακαδημίας εντοπίστηκαν ταφικά σύνολα (Pausanias 1.29,2). Σύμφωνα με τον Αθηναϊκό πάτριο νόμο, τα οστά των νεκρών πολεμιστών εναποτίθεντο σε αυτό το σημείο. Δεν είναι η προέλευση και η διάρκεια του εθίμου. Ωστόσο είναι σίγουρο ότι δεν εφαρμόστηκε για τους νεκρούς των μαχών στο Μαραθώνα και στις Πλαταιές. Η μόνη περιγραφή αναφορικά με την τοπογραφία του Δημόσιου Σήματος προέρχεται από τον Πausανία.

Οι πρωιμότεροι δημόσιοι τάφοι βρίσκονται κατά μήκος του Θεμιστόκλειου τείχους. Καλύφθηκαν μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου και η περιοχή ανοικοδομήθηκε. Εκείνη την περίοδο φαίνεται ότι τα δημόσια σήματα αναπτύσσονται και κατά μήκος της οδού Ακαδημίας και του Θριάσιου πεδίου. Στην μια επιφάνειά τους φέρουν συνήθως ανάγλυφες παραστάσεις εφίππων και πολεμιστών και εγχάρακτο το όνομα του νεκρού. Η πόλη τιμούσε το νεκρό κατά την ημέρα ταφής και ετησίως από την ημέρα εκείνη και μετά.

Πηγή: <http://www.logiosermis.net>

*Αμαζονομαχία. Ο Θησέας απειλεί
την πεσμένη αμαζόνα Ανδρομάχη.*

*440-430 π.Χ. Βρετανικό Μουσείο
[www.users school.gr](http://www.users.school.gr) Δήμητρα
Μήττα*

Χαρίκλεια Μυττά, φιλόλογος